

Introduktion

*Kristine Rømer Thomsen, Bagga Bjerge, Lotte Vallentin-Holbech
& Kim Bloomfield*

Formålet med antologien er at formidle resultater fra en række studier, som undersøger alkohol fra forskellige samfundsvidenskabelige perspektiver. Herigennem ønsker vi at tegne et mere samlet billede af den nyeste viden om, hvilken plads alkohol har på tværs af generationer og samfundslag, og bl.a. diskutere, hvad det betyder for forebyggelse, alkoholpolitik og behandling på området. Bogen indeholder derfor bidrag, som formidler ny viden om alkoholforbrug samt betydninger og konsekvenser heraf.

Alkohol er en del af den danske kultur på godt og på ondt, og alkohol spiller en vigtig rolle på tværs af generationer og samfundslag. Vi bruger alkohol i festlige sammenhænge, men også når vi hygger os i hverdagen. Alkohol – og endda et ret højt forbrug af alkohol – er normaliseret på tværs af generationer og er forbundet med stor nydelse for mange (Bloomfield et al. 2013; Demant & Krarup 2013).

Blandt de nordiske lande står Danmark øverst på listen over alkoholforbrug, hvor både unge og voksne har den højeste drikkefrekvens og den største andel, der drikker fem eller flere genstande ved samme lejlighed (“binge drinking”) (ESPAD Group 2020; Eurostat 2019; OECD 2022). Selvom Danmarks alkoholforbrug er gået nedad i de seneste 10-15 år, er der stadig en stor andel af befolkningen, der drikker ugentligt, og Danmark var i 2019 på en fjerdeplads ud af alle 28 EU-lande (Jensen et al. 2022; OECD 2022). Samtidig har vi i mange år haft Europarekord i druk blandt unge mennesker på 15-16 år (ESPAD Group 2020).

Vi har de sidste 25 år fået en stor viden om de sundhedsmæssige risici, der er forbundet med at indtage alkohol. Ud over at være den primære eller medvirkende dødsårsag til omtrent 6 % af alle dødsfald i Danmark (Eliassen et al. 2014; Eriksen et al. 2016) er et stort alkoholforbrug også forbundet med risiko for afhængighed og en lang række

sygdomme, herunder mange kræftformer (Rehm et al. 2010; Scocciati et al. 2016; WHO 2018). Et stort alkoholforbrug kan desuden have omfattende psykosociale konsekvenser for den enkelte, fx i forhold til problemer med at varetage job/uddannelse og øget risiko for bl.a. ulykker og vold (Eriksen et al. 2016; Møller et al. 2012; Rehm et al. 2010), samt have stor indvirkning på forskellige sociale områder, især relationer til familie, venner og netværk (Di Sarno et al. 2021; Laslett et al. 2010). I forhold til alkoholbrug blandt unge handler de største bekymringer om påvirkningen af den udviklende hjerne samt de mere eller mindre risikable valg, der tages i beruset tilstand, og som kan føre til konsekvenser som fx ulykker, konflikter med venner eller seksuelt samvær, som man bagefter fortryder (Meyer et al. 2020; Silvers et al. 2019).

På samme måde som andre sundhedsmæssige problemstillinger er der en social ulighed i forhold til konsekvenserne af et stort alkoholforbrug. Undersøgelser fra Danmark og udlandet har således vist, at mennesker med en lav socioøkonomisk status har større risiko for en række alvorlige konsekvenser af alkoholbrug end mennesker med høj socioøkonomisk status, selvom de drikker samme mængde (eller mindre) end dem med høj staus (Beckhoff et al. 2022; Lewer et al. 2016; Møller et al. 2019; Probst et al. 2020). Dette forhold kaldes “the alcohol harm paradox” på engelsk (Boyd et al. 2022; Grittner et al. 2012). Borgere med en høj socioøkonomisk status i Danmark drikker relativt meget, uden at det kan måles tilsvarende på deres sundhedsmæssige tilstand. Alkohol og sundhed kan altså ikke ses isoleret fra folks øvrige måder at leve på.

Når nu de fleste i befolkningen er bekendt med alkohols potentielle skadelige virkninger, hvorfor er det så, at mange af os stadig benytter alkohol, og mange endda i mængder, der overstiger Sundhedsstyrelsens anbefalinger?

Til alle tider har mennesket beruset sig (Elmeland 1996). Begrundelserne herfor er mange og kan tilskrives både biologiske og kulturelle faktorer (Dudley 2014; Spilde 2017; Heath 1987; Douglas 1987; Elmeland 1996). Fra et biologisk perspektiv argumenterer Dudley fx for, at brug af alkohol muligvis kan være en slags ‘evolutionære tømmermænd’: Alkohol (ethanol) eksisterer i naturen og produceres af visse bakterier og gær, hvilket findes i fx overmoden frugt, som er en betydningsfuld kilde til kalorier (Dudley 2014). Det vil sige, at der med alkohol er god chance for en energimættet næring, hvilket vores forfædre i høj grad havde brug for. Derfor udvikledes en tiltrækning til lugten af alkohol, og let beruselse øger appetitten. Det lave niveau af alkohol opvejede ifølge denne teori ulemperne ved beruselse. Det på daværende tidspunkt fordelagtige ved at

indtage ethanol i lav koncentration kan være en forklaring på menneskets tendens til alkoholbrug. Udfordringer ved indtag af ethanol opstod i takt med, at mennesket blev bedre til at producere større mængder og mere koncentrerede former for alkohol. Endvidere har alkohol i form af fx øl i mange perioder fungeret som tørstslukker og næringsmiddel i tider, hvor drikkevandet fx kunne være sygdomsfremkaldende på grund af bakterier, og der manglede vitaminer og mineraler i kosten (Elmeland 1996: s. 53). Alkohol har også været brugt som medikament, der kan dæmpe smerter, og som siges at lindre fx forkølelser (en romtoddy).

Fra et kulturhistorisk perspektiv kan der argumenteres for, at alkoholforbrug også tjener mange forskellige sociale og rituelle formål (Elmeland 1996; Douglas 1966). Det kan bruges som en måde at differentiere sig selv og ens gruppe/klassemæssige tilhør på, fx gennem iscenesættelsen af alkohol og madindtag i øvre sociale lag, som står i kontrast til andre, og som kan demonstrere høj kulturel (eller økonomisk) kapital (Bourdieu 1984). Alkoholforbrug tilskrives også mere rituelle betydninger, som fx offergaver til guderne, som et middel til at opnå guddommelige indsigter, når konfirmander, som en del af at "træde ind i de voksnes rækker", får (eller måske nærmere fik) tilladelse til at drikke alkohol, eller når roller og autoriteter (måske) vendes på hovedet under den klassiske julefrokost, hvor beruselse kan forstærke og bruges til at bortforklare overskridelser af den traditionelle orden.

Derudover er det vigtigt ikke at undervurdere vigtigheden af nydelse. Rusens stemningsregulerende effekter opleves af mange af os som frisættende i forhold til dagligdagens trummerum, som noget, der løfter stemningen, inviterer til sjov og færre hæmninger, har potentiale for at åbne nye fællesskaber og giver smagsmæssige nydelser. På den måde kan alkohol være med til at binde os sammen og spille en vigtig rolle ved mange af de store fejring i livet, både blandt unge, voksne og ældre. For unge mennesker, der som en naturlig del af deres udvikling løsriver sig fra forældrene og afprøver grænser som et led i deres identitetsudvikling, kan alkohol være medvirkende til, at man smider hæmningerne lidt mere og måske tør gøre ting, man ellers kan have svært ved (Silvers et al. 2019).

Alt dette kan måske være med til at forklare, hvorfor alkohol fylder meget i mange danskers tilværelse. Samtidig er det vigtigt at bemærke, at få lande har en så liberal alkoholpolitik som den danske i forhold til tilgængelighed (fx i forhold til hvem der må købe alkohol, hvor det kan købes og hvornår). Førnævnte begrundelser for alkoholbrug er ikke enestående i en dansk kontekst, men alligevel er det, som om

fx det folkesundhedsmæssige argument om “det sunde liv” ikke vejer lige så tungt som oplevelsen af autonomi. I modsætning til flere af de skandinaviske lande har afholdsbevægelsen heller aldrig stået stærkt i Danmark, og det var ikke før i 1990’erne, at man påbegyndte systematisk forskning på alkoholfeltet (med enkelte udtagelser) (Elmeland 1996; Eriksen 1993; Thorsen 1993). Endvidere er ansvaret for forebyggende indsatser placeret meget forskellige steder. Fx har kommunerne ansvar for borgerrettede alkoholforebyggende indsatser, og Sundhedsstyrelsen udarbejder anbefalinger til kommuner og andre aktører, monitorerer udvikling og igangsætter forskning og informationskampagner. Politisk har der været tilbageholdenhed i forhold til fx at hæve afgifter på alkohol, med reference til at dette blot ville øge grænsehandlen, og at landet derigennem ville miste skatteindtægter, og alkoholbrug er ofte blevet betragtet som noget, det enkelte individ må forholde sig til (Elmeland 1996: s. 62). Samtidig er det også værd at bemærke, at der mangler evidensbaserede forebyggende indsatser rettet mod skadeligt alkoholbrug især blandt børn og unge i Danmark. Sammenlignet med andre lande (fx USA og England) har vi ikke tradition for at integrere evidensbaseret forebyggelse i folkeskolerne og på ungdomsuddannelserne, og der mangler ganske enkelt systematiske, videnskabelige undersøgelser af forebyggende tiltag herhjemme.

Denne antologi skal ses som et bidrag til den samfundsvidenskabelige debat om de (fælles) værdier, der underbygger brug af alkohol i Danmark, som på én og samme tid er forbundet med nydelse, hygge og socialt samvær samt sociale og sundhedsmæssige risici. Derudover skal antologien bidrage til at skabe debat blandt de involverede praktikere, politikere og forskere, således at fremtidige politiske, forebyggende og behandlende tiltag tager bedre højde for de udfordringer og muligheder, der knytter sig til alkohol. Desuden er der en stigende interesse for de dilemmaer, der opstår i forhold til, om eller hvordan man bedst intervenserer i forhold til et skadeligt alkoholbrug, fx blandt unge (som kan føle sig uden for fællesskabet, hvis de ikke drikker), blandt den stigende gruppe af ældre i Danmark (som fx kan skabe vanskelige etiske situationer for personalet på plejehjem) og blandt udsatte grupper af borgere.

Kapitlerne i antologien undersøger og diskuterer, hvordan alkohol på godt og ondt er en del af den danske kultur. Det gøres fra forskellige faglige perspektiver og med empiriske eksempler og data fra forskellige kontekster.

I *Del 1* har kapitlerne fokus på den historiske udvikling af alkoholforbruget og alkoholkulturen i Danmark.

Sidsel Eriksens kapitel undersøger, hvad der ligger til grund for det, hun kalder for den “moderne danske alkoholfortælling”. Gennem analyser af historisk materiale, herunder den anvendte retorik i Folketinget i 1970’erne og 1980’erne, hvor alkoholforbruget steg kraftigt, beskriver Eriksen forskellige politiske holdninger og interesser, som var i spil på daværende tidspunkt, og som har været formative for tilgangen til alkohol helt op til i dag.

I Kim Bloomfield og Ola Ekholms kapitel sættes der gennem spørgeskemaundersøgelser fokus på, hvordan danskernes forbrug ser ud fra et socialepidemiologisk (fx alder, køn, socioøkonomisk status) og internationalt komparativt perspektiv. Kapitlet viser, at forskellige aldersgrupper drikker, men gør det på forskellige måder, at mænd drikker mere end kvinder, men at danske kvinder drikker mere end kvinder i andre lande, og endelig at socioøkonomisk status er mindre betydningsfuld i forhold til alkoholforbrug sammenlignet med andre lande, mens det geografiske sted, man bor, samt ens netværk har stor betydning for indtaget.

I bogens *Del 2* fokuserer kapitlerne på, hvad der kendetegner alkoholforbrug og -kultur blandt ældre borgere og i udsattemiljøer. I kapitlet af Søren Harnow Klausen, Regina Christiansen, Jakob Emilussen, Anette Søgaard Nielsen og Søren Engelsen undersøges alkoholforbrug blandt plejehjemsbeboere og de lokale tilgange hertil gennem et kvalitativt forskningsprojekt. Kapitlet peger på et helt centralt dilemma mellem på den ene side, at alkoholbrug udgør en særlig sundhedsrisiko for ældre og kan indvirke på andre sundhedsmæssige udfordringer som demens, stort medicinforbrug og risikoen for fald, og på den anden side, at der er stor vægtning på selvbestemmelse i den danske ældrepleje. Klausen et al. viser, at de plejehjemsansatte trods mange overvejelser og få retningslinjer om dilemmaet er i stand til at finde på virksomme, lokale alkoholhåndteringsstrategier, som både de ældre og de ansatte er tilfredse med.

Bagga Bjerger, Maj Nygaard-Christen og Siri Mørch Pedersens kapitel undersøger gennem et kvalitativt studie, hvordan udsatte grønlandere i Danmarks deltagelse i drikkefællesskaber ikke blot fungerer som steder at beruse sig, men som steder, hvor mange føler sig inkluderede, på hjemmebane, og hvor de kan få den hjælp (både konkret og emotionelt), de ikke oplever at få i det omgivende samfund. Ofte er det faktisk det eneste sted, hvor borgerne føler sig trygge og har venner. Kapitlet viser dog også, at samvær omkring alkohol kan være opslidende for de sociale relationer. Frekvensen og tætheden af samværet er høj, og det høje alkoholforbrug er tit med til at drive og eskalere konflikter internt i gruppen.

Også Jonas Strandholdt Bachs kapitel demonstrerer, hvordan alkoholbrug fungerer som socialt bindeled for en gruppe udsatte borgere i et drikkeskur. Via analyse af feltarbejds- og interviewdata vises det, hvordan borgernes brug af skuret har positive effekter i forhold til ensomhed, omsorg og adgang til hjælp. Brugerne er samtidig også bevidste om den stigmatisering, som skuret er forbundet med, samt de skadelige virkninger, som alkoholindtaget har individuelt og i forhold til potentielle konflikter i skuret. Dog vurderer brugerne, at de daglige besøg i skuret er det bedste (og for mange eneste) alternativ til at sidde alene i sin lejlighed, og at det er en adgang til at deltage i sociale relationer og få hjælp.

I bogens *Del 3* fokuserer kapitlerne på brugen af alkohol blandt unge. I kapitlet af Margit Anne Petersen, Sofie Hector Borup, Alexandra Bogren, Sidsel Schrøder & Geoffrey Hunt undersøges sammenhængen mellem alkoholberuselse og seksuelt samtykke i nattelivet. Ved inddragelse af kvalitative data har kapitlet særligt fokus på, hvordan unge kvinders indtag af alkohol medvirker til at skabe muligheder for at bryde med traditionelle normer for køn og seksualitet, men også at de 'nye normer' for seksuel frihed kan give anledning til at skabe pres og ubehag. Beruselse skaber ofte situationer, hvor kvinderne bliver genstand for seksuelle krænkelse, og endelig viser Petersen et al., at seksuelle oplevelser i forbindelse med beruselse ofte opleves som tilhørende en gråzone, hvor egne og andres grænser ikke er tydelige.

I kapitlet af Lotte Vallentin-Holbech, Sarah W. Feldstein Ewing & Kristine Rømer Thomsen, som er baseret på to spørgeskemaundersøgelser, demonstreres, hvordan samfundsstrukturelle ændringer i forbindelse med covid-19 har stor betydning for nystartede gymnasieelevers forbrug af alkohol, og hvordan især pigerne under pandemien oplevede færre negative konsekvenser af alkoholbrug. Kapitlet viser endvidere, at restriktioner og ændringerne i daglige rutiner har været en stor udfordring for elevernes trivsel især derhjemme, og at flere følte sig ensomme. Dog fremgår det af kapitlet, at der ikke er en tydelig sammenhæng mellem ændringer i de unges trivsel og ændringer i deres alkoholforbrug og relaterede negative konsekvenser.

Litteratur

Beckhoff, G.B., Stock, C. & Bloomfield, K. (2022). Association between one's own consumption and harm from others' drinking: Does education play

a role? *Scandinavian Journal of Public Health*, 50 (2), 205-214. <https://doi.org/10.1177/1403494820957848>.

- Bloomfield, K., Elmeland, K. & Villumsen, S. (2013). *Rusmidler i Danmark. Forbrug, holdninger og livsstil*. Aarhus: Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet. Aarhus University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts Harvard University Press.
- Boyd, J., Sexton, O., Angus, C., Meier, P., Purshouse, R.C. & Holmes, J. (2022). Causal mechanisms proposed for the alcohol harm paradox—a systematic review. *Addiction*, 117 (1), 33-56. <https://doi.org/10.1111/add.15567>.
- Demant, J. & Krarup, T.M. (2013). The structural configurations of alcohol in Denmark: Policy, culture, and industry. *Contemporary Drug Problems*, 40 (2), 259-289. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=89747091&site=ehost-live>.
- Di Sarno, M., De Candia, V., Rancati, F., Madeddu, F., Calati, R. & Di Pierro, R. (2021). Mental and physical health in family members of substance users: A scoping review. *Drug and Alcohol Dependence*, 219, 108439. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.108439>.
- Douglas, M. (1987). *Constructive Drinking*. London: Routledge.
- Dudley, R. (2014). *The Drunken Monkey: Why We Drink and Abuse Alcohol*. Berkeley, California: University of California Press.
- Eliassen, M., Becker, U., Grønbaek, M., Juel, K. & Tolstrup, J.S. (2014). Alcohol-attributable and alcohol-preventable mortality in Denmark: an analysis of which intake levels contribute most to alcohol's harmful and beneficial effects. *European Journal of Epidemiology*, 29 (1), 15-26. <https://doi.org/10.1007/s10654-013-9855-2>.
- Elmeland, K. (1996). *Dansk alkoholkultur: rus, ritual og regulering*. SocPol.
- Eriksen, L., Davidsen, M., Jensen, H.A.R., Ryd, J.T., Strøbæk, L., White, E.D., Sørensen, J. & Juel, K. (2016). *Sygdomsbyrden i Danmark – Risikofaktorer* (2.0 ed.). København: Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet for Sundhedsstyrelsen.
- Eriksen, S. (1993). *Alkoholspørgsmålet i Danmark 1800-1950*, Ph.D. afhandling Københavns Universitet.
- ESPAD Group (2020). *ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union.
- Eurostat (2019). *Statistics explained: Alcohol consumption statistics*. Besøgt den 11. marts 2022. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Alcohol_consumption_statistics#General_overview.
- Grittner, U., Kuntsche, S., Graham, K. & Bloomfield, K. (2012). Social Inequalities and Gender Differences in the Experience of Alcohol-Related Problems. *Alcohol and Alcoholism*, 47 (5), 597-605. <https://doi.org/10.1093/alcalc/ags040>.
- Heath, D. (2000). *Drinking Occasions. Comparative Perspectives on Alcohol and Culture*. London: Routledge.
- Jensen, H.A.R., Davidsen, M., Møller, S.R., Román, J.E.I., Kragelund, K., Christensen, A.I. & Ekholm, O. (2022). *Danskernes Sundhed – Den Nationale Sundhedsprofil 2021*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Laslett, A-M., Catalano, P., Chikritzhs, T., Dale, C., Doran, C., Ferris, J., Jainullabudeen, T., Livingston, M., Matthews, S., Mugavin, J., Room, R., Schlotterlein, M. & Wilkinson, C. (2010). *The Range and Magnitude of Alcohol's*

- Harm to Others*. Fitzroy, Victoria: AER Centre for Alcohol Policy Research, Turning Point Alcohol and Drug Centre, Eastern Health.
- Lewer, D., Meier, P., Beard, E., Boniface, S. & Kaner, E. (2016). Unravelling the alcohol harm paradox: a population-based study of social gradients across very heavy drinking thresholds. *BMC Public Health*, 16, 599. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3265-9>.
- Meyer, M.K.H., Lundgaard, P.B., Zachariassen, E. & Christensen, A.S.P. (2020). *Unges alkoholvaner i Danmark 2019*. Kræftens Bekæmpelse og TrykFonden smba.
- Møller, H., Damm, M. & Laursen, B. (2012). *Ulykker i Danmark 1990-2009*. København: Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.
- Møller, S.P., Pisinger, V.S.C., Christensen, A.I. & Tolstrup, J.S. (2019). Socioeconomic position and alcohol-related harm in Danish adolescents. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 73 (9), 839-845. <https://doi.org/10.1136/jech-2018-211634>.
- OECD (2022). *Alcohol consumption (indicator)*. <https://data.oecd.org/healthrisk/alcohol-consumption.htm>. Besøgt den 11. marts 2022.
- Probst, C., Kilian, C., Sanchez, S., Lange, S. & Rehm, J. (2020). The role of alcohol use and drinking patterns in socioeconomic inequalities in mortality: a systematic review. *Lancet Public Health*, 5 (6), e324-e332. [https://doi.org/10.1016/s2468-2667\(20\)30052-9](https://doi.org/10.1016/s2468-2667(20)30052-9).
- Rehm, J., Baliunas, D., Borges, G.L.G., Graham, K., Irving, H., Kehoe, T., Parry, C.D., Patra, J., Popova, S., Poznyak, V., Roerecke, M., Room, R., Samokhvalov, A.V. & Taylor, B. (2010). The relation between different dimensions of alcohol consumption and burden of disease: an overview. *Addiction*, 105 (5), 817-843. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2010.02899>.
- Scoccianti, C., Cecchini, M., Anderson, A.S., Berrino, F., Boutron-Ruault, M.-C., Espina, C., Key, T.J., Leitzmann, M., Norat, T., Powers, H., Wiseman, M. & Romieu, I. (2016). European Code against Cancer 4th Edition: Alcohol drinking and cancer. *Cancer Epidemiology*, 45, 181-188. <https://doi.org/10.1016/j.canep.2016.09.011>.
- Silvers, J.A., Squeglia, L.M., Rømer Thomsen, K., Hudson, K.A. & Feldstein Ewing, S.W. (2019). Hunting for What Works: Adolescents in Addiction Treatment. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 43 (4), 578-592. <https://doi.org/10.1111/acer.13984>.
- Spilde, I. (2017). Hvorfor drikker vi alkohol? *Videnskab.dk*. 20.01.2017. <https://videnskab.dk/kultur-samfund/paradoks-hvorfor-drikker-vi>.
- Thorsen, T. (1993). *Dansk alkoholpolitik efter 1950*. SocPol.
- WHO (2018). *Global status report on alcohol and health 2018*. Geneva: World Health Organization.